

18. Антонов-Овсієнко В. В боротьбі проти Директорії / В. Антонов-Овсієнко // Літопис Революції. – Харків, 1930.
Ч. 1. – 1930. – С. 106.
19. Громадянська війна на Україні. – К. : Політвидав України, 1967.
Т. 1. – Кн. 1. – 1967. – С. 641.
20. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1990.
Ч. 3. – 1990. – С. 254.
21. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – Б.м : Прометей, 1950.
Ч. 1. – 1950. – С. 91–92.
22. Тинченко Я. Назв. праця / Я. Тинченко. – С. 374.
23. Гражданская война на Украине.
Т. 1. – Кн. 2. – С. 123.
24. Мазепа І. Названа праця. – Ч. 1. – С. 111.
25. Ключенко О. Генералітет УГА / О. Ключенко // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 10. – С. 5.
26. Капустянський М. Похід українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році : короткий воєнно-історичний огляд : у 2 кн. / М. Капустянський. – Мюнхен, 1942.
Кн. 2. – Ч. 3. – 1942. – С. 48.
27. Ключенко О. Генеральна Булава УГА / О. Ключенко // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 4. – С. 7.
28. Петлюра С. Статті / С. Петлюра – К., 1993. – С. 226–227.

УДК 378(477)"1906–1920"

А.І.Чуткий

Ректорський корпус Київського комерційного інституту: спроба наукової реконструкції

Стаття висвітлює майже не відому на сьогодні сторінку історії одного із найстаріших вищих навчальних закладів економічного профілю України – Київського національного економічного університету (до 1920 р. – Київський комерційний інститут) – історію його ректорського корпусу у 1908–1920 рр. Реконструюється порядок зміни директорів (ректорів) та внесок кожного з них у розбудову цього навчального закладу та зміну спрямованості його науково-педагогічної роботи. Все це робиться на тлі історичного поступу українських земель перших десятиліть ХХ ст.

Ключові слова: ректорський корпус, Київський комерційний інститут, інтелектуальна історія.

Статья освещает почти неизвестную сегодня страницу истории одного из старейших учебных заведений экономического направления – Киевского национального университета (до 1920 г. – Киевский коммерционный институт), историю его ректорского корпуса в 1908–1920 гг., роль каждого из них в развитии этого учебного заведения в тесной взаимосвязи с историческими событиями начала XX в.

Ключевые слова: ректорский корпус, Киевский коммерческий институт, интеллектуальная история.

An article lights up the almost unknown for today page of history of one of the oldest higher educational establishments of economic type of Ukraine – the Kievan national economic university (before 1920 is the Kievan commercial institute) – history of its rectorial corps in 1908–1920. The order of change of directors (rectors) and deposit of each of them in development of this educational establishment and changes of orientation of its scientifically-pedagogical works are reconstructed. All this is done on the historical advancement of Ukraine in the first decades background in the XX century.

Key words: the rector's building, Kiev Commercial Institute, intellectual history.

Постать керівника вишу, особливо якщо він має статус приватного, значною мірою визначає спрямування його роботи, як педагогічної, так і наукової, позначається на характері зосереджених у ньому науково-педагогічних кадрів тощо. Це мало місце і на початку XX ст. Саме тоді в Російській імперії почали масово виникати вищі навчальні заклади приватного характеру (політехнічні, комерційні та інші інститути, відновлені вищі жіночі курси тощо), що доповнили існуючу розгалужену мережу приватних навчальних закладів середнього рівня (гімназії, колегії і т.п.) та сприяли як збільшенню загальної кількості місць для навчання, так і створювали конкуренцію між самими навчальними закладами, що сприяло підвищенню рівня освіти.

У період російської демократичної революції 1905–1907 рр. влада дала дозвіл на заснування приватних навчальних закладів різного рівня. В Києві в цей час відновили роботу Вищі жіночі курси, виникло музичне училище та ряд інших навчальних закладів [1], зокрема й Київські Вищі комерційні курси, засновані 1906 р. М.В.Довнар-Запольським як приватний навчальний заклад проміжного рівня між середньою та вищою школою, що мав спеціалізуватися на підготовці фахівців для різних галузей економічної (або, як тоді казали, – комерційної) діяльності [2].

У травні 1908 р. після тривалих клопотань М.В.Довнар-Запольського Міністерство торгівлі та промисловості, в підпорядкуванні якого перебували навчальні заклади комерційного профілю, нарешті надало

Київським вищим комерційним курсам статус інституту [3], тобто вони перетворилися на повноцінний вищий навчальний заклад. У 1912 р. Київський комерційний інститут (так з травня 1908 р. іменувалися Київські вищі комерційні курси) зрештою були зрівняні у правах із державними вищими навчальними закладами [4], тобто завершилася їх цілковита інтеграція до системи вищої освіти Російської імперії, а почасти відбулося визнання й на міжнародному рівні, оскільки в Київському комерційному інституті навчалися студенти, що були підданими також і низки іноземних держав (Австро-Угорщини, Німеччини, Туреччини та ряду балканських країн) [5], налагоджувалися міжнародні наукові зв'язки тощо.

Свій приватний статус, так само, як структуру і навіть офіційну назву, Київський комерційний інститут зберігав до 1920 р., коли внаслідок низки реорганізацій його було перетворено на Київський інститут народного господарства [6]. З цього часу влада почала самостійно призначати його керівників (відповідно до директиви Народного комісаріату освіти УСРР "ректорів, проректорів, деканів інститутів затверджує Колегія нарком освіти ... професорів та викладачів вузів затверджує народний комісар освіти" [7]). Тож це була вже цілковита зміна традиції, а відповідно і взаємозв'язку керівника та навчального закладу, а тому це тема окремого дослідження. Та й нові керівники вишу мали зовсім інші освітній рівень, соціальне походження та світогляд. Тож дана розвідка охоплює період від 1908 до 1920 р. (до остаточного одержавлення та реорганізації Київського комерційного інституту на Інститут народного господарства).

Оцінюючи історіографію та джерельну базу даної теми, доводиться констатувати, що комплексних наукових дослідження з неї не велися внаслідок її специфіки, що має ряд вимірів. По-перше, Комерційний інститут був вишом економічного профілю, де історичні дослідження на серйозному науковому рівні в радянській період не було кому вести через відсутність достатньої кількості відповідних фахівців та ін. наукову спрямованість основної маси його професорсько-викладацьких кадрів. По-друге, керівники Комерційного інституту презентували різні сфери наукових знань, що додатково ускладнювало їх цілісне вивчення в межах одного дослідження, оскільки вимагало від дослідника знань з різних наукових дисциплін: М.В.Довнар-Запольський та Є.Д.Сташевський були істориками, П.Р.Сльозкін – учений-аграрій, К.Г.Воблий – представник економічної географії та соціолог, Р.М.Орженцький – економіст. До того ж "політично недоцільним" вважалося саме вивчення внеску дореволюційних ректорів у розвиток цього вишу, оскільки деякі з них сприймалися як "соціально ворожі" радянській

владі: наприклад, Довнар-Запольського звинувачували у "буржуазному націоналізмі" [8].

Єдиною спробою стислої реконструкції ректорського корпусу Київського комерційного інституту стала публікація з нагоди 100-річчя заснування Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана (так нині іменується Київський комерційний інститут) у його науковому альманасу "Вчені записки" серії нарисів про ректорів (директорів), починаючи з М.В.Довнар-Запольського. Проте в цій публікації подано обмаль інформації, не пояснено перехід керівництва від однієї особи до іншої і не згадано ряд його керівників [9]. Також наявна низка праць, що присвячені окремим представникам ректорського корпусу Київського комерційного інституту загального, біографічного характеру [10]. Цим і вичерпується історіографічна база теми.

Тому основу дослідження становлять архівні матеріали, представлені особовими справами ректорів (директорів) Комерційного інституту [11] та дотичними до даної теми документами з архіву Київського комерційного інституту та Київського інституту народного господарства [12]. При цьому не виявлено особових справ директорів інституту Є.Д.Сташевського та Дубянського.

Засновником і першим керівником Київського комерційного інституту був М.В.Довнар-Запольський. Проте даний факт був зумовлений не тільки тим, що Довнар-Запольський як ініціатор та засновник цього вишу, що мав приватний характер, став і його керівником. Так, у перших протоколах Київських вищих комерційних курсів (які 1908 р. трансформувалися на Комерційний інститут) Довнар-Запольський значиться як "и.о. директора" і лише в засіданні Ради курсів 29 жовтня 1906 р. Довнар-Запольського було обрано директором цього навчального закладу [13]. В цьому факті виявилися демократизм та ліберальна спрямованість Митрофана Вікторовича, що засвідчується і добровільним складенням ним згодом ректорських обов'язків.

12 травня 1908 р. Курси були реорганізовані на Комерційний інститут і майже одночасно (на засіданні Ради інституту 31 травня цього року) Довнар-Запольського було обрано його директором "єдиногласно" [14]. Після цього Митрофан Вікторович переобирався на цю посаду аж до березня 1917 р., коли він залишив керівництво інститутом з власної ініціативи, правда, зумовленої тиском зовнішніх обставин. По-перше, зміна політичної ситуації в країні навесні 1917 р. і втручання студентства (причому не кращої його частини) у справи управління вишами, що мало місце і в Комерційному інституті, одразу ж викликало осуд Довнар-Запольського. А оскільки думку останнього не було враховано, він склав обов'язки ректора [15]. По-друге, вочевидь далася взнаки й "справа Сташевського", оскільки останній сам

претендував у ректорське крісло і тому вочевидь вдавався до підбурювання студентства і навіть громадськості проти Довнар-Запольського.

Як би ми не оцінювали особистість Довнар-Запольського, все одно незаперечним залишається факт, що Київський комерційний інститут був його дітищем і він під час свого керівництва докладав максимальних зусиль задля зміцнення авторитету та розбудови цього навчального закладу. Саме за його керівництва інститут отримав власне приміщення [16], було створено фундаментальну бібліотеку, лабораторії та музей товарознавства, започатковано видання власних періодичних видань [17], налагоджено практику відправки студентів у закордонні відрядження задля написання дипломних робіт, започатковано аспірантуру, кількість професорсько-викладацьких кадрів збільшилася з 22 (станом на 1906 р.) до 69 (станом на січень 1917 р.), а кількість студентів зросла з 229 (на момент відкриття у 1906 р.) до 5977 (станом на січень 1917 р.) [18]. І при цьому це був перший у Російській імперії вищий навчальний заклад де без обмежень навчалися представники обох статей та були значно лібералізовані й інші обмеження щодо зарахування до студентів. Фактично Довнар-Запольський заклав фундамент наукових та інших традицій, створив педагогічний колектив та задав напрям подальшого розвитку цього вишу (між іншим, п'ять наступних його ректорів були взяті на роботу до вишу Довнар-Запольським і користувалися його особистою довірою, що виявилось і у тому, що сам Митрофан Вікторович призначав окремих із них виконувачами обов'язків ректора на час своїх відряджень, а також доручав інші керівні посади в інституті в період свого ректорства у ньому).

Торкаючись кола наукових інтересів Довнар-Запольського, не можна не відмітити, що вони на цей час цілком відповідали спрямованості створеного ним навчального закладу – він особливо захопився історією господарства та економічної політики держави. А тому він читав відповідні курси в інституті, видав перші в імперії підручники з них та сконцентрував у своєму навчальному закладі відповідних фахівців. Тож ще чекає на своє вивчення тема київської історико-економічної школи, створеної Довнар-Запольським в стінах Київського комерційного інституту. Історія народного господарства та економічна історія посіли помітне місце в переліку дисциплін викладання на обох відділеннях Комерційного інституту, що було чи не вперше у Російській імперії.

Після складення Довнар-Запольським обов'язків ректора наступника на цю посаду фактично не було обрано. Тож виконувачем обов'язків ректора інституту було призначено П.Р.Сльозкіна.

Сльозкін належав до визначних учених-аграріїв. Був серед перших викладачів інституту [19], і саме на нього виконання обов'язків ректора покладав неодноразово і Довнар-Запольський під час своїх відряджень

або на час хвороби [20]. Тож у виборі виконувача обов'язків ректора професорсько-викладацький склад Комерційного інституту, вочевидь, покладався на показану свого часу довіру цій людині з боку Довнар-Запольського. І це було цілком заслуженим: П.Р.Сльозкін на той час був визначним науковцем і щиро відданим Комерційному інституту (заради нього він полишив основну роботу в Київському політехнічному інституті і працював в Комерційному інституті аж до своєї смерті). За ректорства Довнар-Запольського Сльозкін певний час був деканом економічного відділення, а також стояв біля витоків Музею товарознавства. На жаль, у найбільш сучасній комплексній науковій праці, присвяченій П.Р.Сльозкіну, лише констатується факт виконання ним обов'язків ректора Комерційного інституту "протягом березня – вересня 1917, а також червня – жовтня 1918 р." [21]. Натомість в особовій справі П.Р.Сльозкіна у Комерційному інституті чітко вказано, що він був виконувачем обов'язків ректора "на основани п. 50 Устава Института" з 20 березня до 21 грудня 1917 р. [22].

Матеріалів за цей період в архіві Київського комерційного інституту збереглося небагато, але й наявні засвідчують продовження навчального процесу та наукової діяльності: триває набір абітурієнтів (хоча кількість студентів і зменшується – але це було зумовлено складністю соціально-економічної та політично ситуації), видача дипломів, зарахування до аспірантури і навіть відкриваються (з вересня 1917 р.) спеціальні Комерційні курси для "увечных воинов", які надавали пільги при вступі та полегшену програму для здобуття економічної освіти особам, що зазнали поранень або інвалідності на фронтах Першої світової війни [23]. Програми викладання та професорсько-викладацький штат, в основному, зберігалися з попереднього періоду. Так що в цій сфері важко визначити роль Сльозкіна: він фактично виступає зберігачем традиції (згідно з фактами). Проте, враховуючи специфіку його наукових інтересів, не виключено, що він планував посилити роль викладання дисциплін, що більшою мірою стосувались аграрного сектору економіки, але просто не встиг це зробити.

На відміну від Сльозкіна, який так і залишився "в.о.", його наступник на посаді ректора Київського комерційного інституту К.Г.Воблий був обраний на цю посаду, тобто був цілком легітимним керівником. Як свідчить його особова справа, що зберігається в архіві інституту, він був ректором з 1917 до 1919 р. [24]. Згідно з даними в інституті радянського періоду "с 1918 г. Ректором состоял избранный на эту должность проф. К.Г.Воблый – до прихода в декабре того же года советской власти" [25], хоча, як відомо, радянська влада вдруге була встановлена у Києві не в грудні 1918 р., а у лютому 1919 р. Тобто ректорство Воблого було більш тривалим, що дає підстави орієнту-

ватись у цьому питанні все ж таки на дані з його особової справи. Це засвідчує і подальша інформація з вище цитованого звіту по інституту, згідно із яким навчальним закладом після Воблого керував комісар, але це було починаючи з квітня 1919 р. Загалом керівник вишу змінювався в цей час залежно від зміни влади в країні в цілому. Так, з приходом більшовиків вишом керували комісари. З приходом білих – монархічного спрямування Є.Д.Сташевський. Отже, Воблий, який керував інститутом в період українських національних урядів, виявляв щонайменше певну лояльність до останніх.

У Комерційному інституті К.Г.Воблий працював практично з моменту заснування (з січня 1907 р. за матеріалами особової справи) [26] і навіть був деканом економічного відділення. На момент обрання ректором В.К.Воблий уже був знаним науковцем. Він належав до числа найбільш визначних вітчизняних економістів, був одним із основоположників української економічної географії та автором першого підручника з цієї тематики (Економічна географія України. – К., 1919). Також цікавився питаннями економічної історії ("Історія політичної економії"), які пов'язував з географічним районуванням господарського комплексу. Саме в період ректорства Воблого Київський комерційний інститут набуває ознак класичного вишу – в офіційних паперах керівник інституту остаточно перейменовується з "директора" на "ректора", відділення реорганізуються на факультети тощо. Було здійснено кроки щодо збільшення числа студентів. Тож якщо у грудні 1917 р. (на момент вступу Воблого на посаду ректора) в інституті нараховувалося 3235 студентів, то вже в середині січня 1918 р. їх кількість зросла до 6500. Дещо збільшилась і чисельність викладацьких кадрів: з 69 (станом на січень 1917 р.) до 73 (станом на січень 1918 р.) [27]. Інститут був активно залучений до державотворчих процесів: його приміщення орендувалися різними міністерствами та іншими урядовими установами, бібліотека й тематичні кабінети були задіяні для підвищення кваліфікації державних службовців Української Держави (а згодом і Директорії УНР), професорів інституту залучали до розробки економічних аспектів міждержавних угод тощо [28].

31 серпня 1919 р. до Києва вступили війська А.Денікіна. Останній проводив політику, спрямовану на відновлення дореволюційних порядків. Тож посада комісара була скасована і натомість відновлена посада ректора. З ряду документів випливає, що спочатку обійняти її запропонували К.Г.Воблому, але останній відмовився, посилаючись на те, що він обраний членом ВУАН, а ця посада забороняє обіймати іншу керівну. В свою чергу Воблий 10 вересня 1919 р. звернувся з листом до Сльозкіна, у якому пропонував останньому взяти на себе обов'язки ректора (тим більше, що Сльозкін вже мав досвід даної роботи) [29].

Подібне звернення дає підстави припускати, що Воблий керував вишом аж до даного моменту. Так чи інакше, але реакція на дану пропозицію Сльозкіна нам невідома, а ректором Комерційного інституту з 26 вересня 1919 р. (і до кінця цього року) став Є.Д.Сташевський – особа монархічних поглядів, що давно прагнув обійняти дану посаду, хоча б і задля того, аби поквитатися таким чином із Довнар-Запольським [30]. Про діяльність Сташевського на посаді ректора Комерційного інституту відомо лише те, що він надав можливість працювати в його стінах відділу пропаганди денікінської армії [31].

У статистичному звіті про діяльність інституту за 1922 р., що вміщує й історичну довідку, з січня до червня 1920 р. головою Київського комерційного інституту значиться Р.М.Орженцький (офіційна назва його посади – голова об'єданого зібрання президиумів факультетських рад). Дати його керівництва приблизні і підлягають корегуванню. По-перше, відомо, що попередній ректор Сташевський залишався на посаді ректора до відступу з Києва Білої армії, тобто до 16 грудня 1919 р., а як впливає із цього ж звіту, в період перебування у місті військ Директорії УНР та Польщі (з 6 травня до 12 червня 1920 р.) керівником інституту був професор Дубянський [32]. Таким чином, Орженцький очолював Комерційний інститут з кінця грудня 1919 р. до початку травня 1920 р.

Орженцький на цей час уже був солідним ученим-економістом. З 1919 р. мешкав у Києві, де виступив організатором створення Товариства економістів, що згуртувало найкращі кадри вчених економічного профілю в Україні. Як згадував М.Птуха, Орженцький доклав значних зусиль, аби продовжувати навчальний процес у Комерційному інституті в надзвичайно важких умовах зими 1919–1920 рр.: "Зима, страшенно холодно... Героїчними засобами купують щоденно по оберемку дров і потроху топлять професорську, де в куточку коло грубки сидить ректор в пальті, частенько увесь синій від холоду, приймає студентів, службовців, організовує справу навчання, працює для інституту". Вмів зацікавити студентську аудиторію, хоча був надзвичайно вимогливий на екзаменах [33]. На початку березня 1920 р. Комерційний інститут був об'єднаний із Політехнічним інститутом.

У період перебування у Києві військ Директорії УНР та польських частин (з 13 травня до 12 червня 1920 р.) було відновлено стару назву та самостійність інституту. Його ректором став декан одного із факультетів Дубянський. На жаль, інформація про його дії на посаді ректора вичерпується фактом відновлення самостійності вишу та відновленням плати за навчання [34]. Але ми не знаємо ані про ротації у професорсько-викладацькому складі, ані про зміни до навчальних програм. Проте це й не дивно – місячний термін керівництва вишом

просто не дав можливості для проведення заходів, що дозволили б охарактеризувати внесок цього керівника у життя навчального закладу.

Після відновлення радянської влади знов було змінено і керівництво інституту. Його директором з 21 червня 1920 р. став М.І.Мітіліно (з 1 квітня 1921 р., після відновлення посади ректора, він керував інститутом як ректор до 1 вересня 1922 р.) [35]. Це був останній із ректорів цього навчального закладу, що стояв біля витоків його заснування і працював разом із Довнар-Запольським. Беручи до уваги те, що Мітіліно був за освітою і науковими інтересами юристом, то, вочевидь, саме це значною мірою спричинилося до зміцнення з-поміж предметів викладання юридичних дисциплін, а згодом призвело і до утворення в межах інституту юридичного факультету, який фактично увібрив розформований юридичний факультет Київського університету.

На період ректорства Мітіліно припала й остаточна реорганізація Київського комерційного інституту. По-перше, він остаточно був одержавлений та підпорядкований Народному комісаріату освіти УСРР. По-друге, змінено його назву: в липні 1920 р. він був перейменований на Інститут соціально-економічних наук, а з 24 вересня 1920 р. – на Київський інститут народного господарства. Одночасно почалися планомірні "чистки" професорсько-викладацького складу та академічні перевірки серед студентського контингенту. Як наслідок виш змінився до невпізнання. Було значно порушено сформовані у попередні роки традиції та систему освітнього та й наукового процесу в ньому. Тож це була вже зовсім інша сторінка історії цього навчального закладу.

Таким чином, дане дослідження дозволяє систематизувати наявну джерельну та історіографічну базу, що стосується справи реконструкції ректорського корпусу Київського комерційного інституту, а також повести подальші наукові дослідження з метою доповнення вже відомої інформації, а також виявлення документів щодо Є.Д.Сташевського та Дубяньського, що дозволить завершити цілісну реконструкцію ректорського корпусу цього вишу. В першу чергу дане дослідження прислужиться більш повному вивченню історії Київського комерційного інституту. Поряд із цим воно буде корисним і для розробки інтелектуальної історії України початку ХХ ст., сприятиме кращому поясненню впливу особистості керівника на загальний характер розвитку окремих навчальних закладів, і допоможе продовжувати дослідження з питання впливу окремої особи на історичний розвиток у більш широких межах.

Література

1. Кобченко К. "Жіночий університет Святої Ольги": історія Київських вищих жіночих курсів. – К. : МП Леся, 2007. – С. 95–102 ; Чуткий А. Професура Університету Св. Володимира і вища жіноча освіта у Києві

(друга половина XIX – початок XX ст.) // Історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 87–92 ; Литвин В. М. Історія України / В. М. Литвин, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. – К. : Знання-Прес, 2002. – С. 418 ; Иванов А. Е. Студенчество России конца XIX – начала XX века. Социально-историческая судьба / А. Е. Иванов. – М. : Росспэн, 1999. – 394 с.

2. Чуткий А. Київський комерційний інститут: історія заснування / А. Чуткий // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2007.

Т. 15. – 2007. – С. 131–136.

3. Держаний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 153, оп. 8, спр. 2 ; ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 1, арк. 69–70.

4. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891, арк. 74.

5. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 823, арк. 58 ; ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891, арк. 55.

6. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.

7. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 149, арк. 11.

8. Див.: Киштымов А. "Народное хозяйство Белоруссии. 1861–1914 гг." М.В.Довнар-Запольского: новое прочтение и запоздалая рецензия / А. Киштымов // Четвертые международные Довнаровские чтения. – Гомель, 2004. – Ч. 1. – С. 186–201; Лебедзева В. М.В.Доунар-Запольскы и Савецкая Беларусь // Шостыя міжнародныя Доунараускія чытання. – Гомель, 2008. – Ч. 1. – С. 62–81], а Є.Д.Сташевського – у монархічних симпатіях (і між іншим, було репресовано 1938 р.) [Див.: Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. матеріали, документи, спогади / [упоряд. : В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К. : Прайм, 2000. – Кн. 1. – С. 140–191 ; Чуткий А. І. Завершуючи реконструкцію ректорської галереї нашого університету (чотири невідомі ректори нашого вузу) / А. І. Чуткий // Економіст. – 2009. – № 5–7. – С. 9.

9. Бовкун І. К. Ректори КНЕУ (1906 – 2006) / І. К. Бовкун, Т. В. Куриленко, Н. Є. Павловська // Вчені записки. Спеціальний випуск. – К., 2006. – С. 4–7.

10. Бібліографію по Довнар-Запольському див. у збірниках Міжнародних Довнарівських читань (Гомель, 2000–2008) та у довіднику: Мітрафан Віктаровіч Доунар-Запольскі : [бібліографічний паказальнік] / [уклад. : В. М. Лебедзева і інш.]. – Мн. : БелНДІДАС, 2007. – 168 с. ; Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / В. А. Вергунов / УААН, ДНСГБ, Укр. держ. наслідна інспекція. – К. : Аграрна наука, 2007. – 180 с. ; Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. матеріали, документи, спогади / [упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К. : Прайм, 2000. – Кн. 1. – С. 140–191; Антонюк С. Н. Академік Орженцький Р. М. – представник Київської економічної школи / С. Н. Антонюк // Вчені записки. Спеціальний випуск. – К., 2006. – С. 41–47; Птуха М. Академік Р.М. Орженцький / М. Птуха. – К., 1923.

11. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 67, 344 ; ф. 16, оп. 1, спр. 52.

12. ДАК, ф. 153, ф. 871.
13. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 1–2, 9.
14. Там само, арк. 55.
15. ДАК, ф. 16, оп. 1, спр. 52, арк. 222–222 зв.
16. ДАК, ф. 153, оп. 1, спр. 10 ; Там само, оп. 8, спр. 1091 ; Там само, оп. 10, спр. 10.
17. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 125.
18. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 1–3, 72–73; ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 76.
19. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 12, арк. 1 зв.
20. ДАК, ф. 16, оп. 1, спр. 52, арк. 205.
21. Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / В. А. Вергунов / УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 109.
22. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 344, арк. 14 зв.
23. ДАК, ф. 153, оп. 10, спр. 49.
24. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 67, арк. 11 зв.
25. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34.
26. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 67, арк. 11.
27. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 76.
28. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1154, 1596.
29. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 67, арк. 190.
30. Див.: *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920: матеріали, документи, спогади / [упоряд. : В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К. : Прайм, 2000. – Кн. 1. – С. 140–191.*
31. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1596, арк. 197.
32. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.
33. Птуха М. Академік Р.М. Орженцький / М. Птуха. – К., 1923. – С. 3.
34. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.
35. Там само, арк. 34, 36.

УДК 94(477):368 "1919/1929"

О.А.Мельничук

**Організація соціального захисту населення УСРР у період непу:
відступ від доктринальних принципів
чи пристосування до нових умов?**

У статті розкриваються передумови та причини запровадження соціального страхування як однієї з організаційно-правових форм соціального захисту населення в період непу, визначається його місце у комуністичній доктрині суспільного розвитку.